

Dan žetvenih zahvala u crkvama reformacijske baštine u Hrvatskoj

Vatroslav Župančić
Biblijski institut, Zagreb
vzupancic@bizg.hr

UDK: 27-56; 277
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 2, 2016.
Prihvaćeno: 4, 2016.

Sažetak

Članak istražuje običaj Dana žetvene zahvale u Crkvama reformacijske baštine u Hrvatskoj. Prvi dio nastoji pronaći biblijski temelj za obilježavanje ovog događaja. Zatim se prelazi na istraživanje opće crkvene povijesti u potrazi za sličnim tradicijama i izvorima Žetvenih zahvala. Na kraju se kroz razne primarne pisane i oralne izvore nastoji istražiti proslava Žetvene zahvale na hrvatskim područjima.

Ključne riječi: žetva, zahvala, blagdani, Biblija, Crkva, Erntedankfest, Crkve reformacijske baštine

Uvod

Svake godine s početkom jeseni u određenim se crkvama reformacijske baštine u Hrvatskoj održavaju posebna nedjeljna bogoslužja na kojima se crkvene prostonije, a posebno prednji dio oko propovjedaonica, ukrašavaju i kite plodovima iz prirode: bundevama, grožđem, kukuruzom, jabukama itd. Toga dana – najčešće prve nedjelje u listopadu – propovjednik govori i naglašava temu zahvalnosti Bogu. Nakon bogoslužja najčešće slijedi zajednički objed i druženje vjernika.¹ Ovaj je dan poznat kao *Dan žetvene zahvale* i tradicionalno se obilježava u crkva-

1 Zajednički je objed vjernika jedna od najstarijih tradicija Crkve koji svoje izvorište ima u no-zovazjetnim izvještajima rane crkve, kada su se nazivali agapama (Juda 12 i Rebić 2008, 8).

ma reformacijske baštine s duljom tradicijom, poput baptističkih i pentekostnih. U novijim pokretima u crkvama reformacijske baštine, posebice karizmatske pozadine, ovaj običaj nije zaživio.

Ovaj članak istražuje izvore i nastanak običaja i uspoređuje njegove naglaske s biblijskim blagdanima, običajima i festivalima vezanim uz žetvu i zahvalu. Poseban naglasak bit će na povijesnom pregledu razvoja *Dana žetvenih zahvala* na području Hrvatske.

Blagdani, žetva i zahvala u Bibliji

Već na prvim stranicama Biblije, u Knjizi Postanka, na mjestu izvještaja o stvaranju Sunca i Mjeseca spominje se i nastanak blagdana: „I reče Bog: ‘Neka budu svjetlila na svodu nebeskom da luče dan od noći, da budu znaci blagdanima, danima i godinama, i neka svijetle na svodu nebeskom i rasvjetljuju zemlju!’ I bi tako“ (Post 1, 14-15). Iz ovoga je teksta vidljivo kako su blagdani bili postavljeni u direktnu vezu s astronomskim i vremenskim mijenama te im je svrha bila da budu *znaci* blagdanima koji će imati važnu ulogu u biblijskoj, a kasnije i crkvenoj te civilizacijskoj povijesti.

Biblijski narativ zemljopisno je vezan uz tzv. *Plodni polumjesec*, tj. bliskoistočno područje od Mezopotamije preko kanaanske zemlje do egipatske doline Nila. Ovo područje obiluje žitaricama od kojih je najstariji ječam, a zatim pšenica, kao nešto osjetljivija vrsta (Alexander 1989, 97). Osim žitarica, područje opisano kao domovina izraelskih praotaca Abrahama, Izaka i Jakova, obiluje i mediteranskim voćem i povrćem te biljem, o čemu imamo i dobar opisni izvještaj iz knjige Ponovljenog zakona:

Ta Jahve, Bog tvoj, vodi te u dobru zemlju: zemlju potokâ i vrelâ, dubinskih voda što izvire u dolinama i bregovima; zemlju pšenice i ječma, loze, smokava i šipaka, zemlju meda i maslina; zemlju u kojoj nećeš sirotinjski jesti kruha i gdje ti ništa neće nedostajati; zemlju gdje kamenje ima željeza i gdje ćeš iz njezinih brdina vaditi mjed. Do sita ćeš jesti i blagoslivljati Jahvu, Boga svoga, zbog dobre zemlje koju ti je dao. (Pnz 8, 7-10)

Kroz ove upute Izraelcima nakon izlaska iz *zemlje ropstva*, tj. Egipta, vidljivo je kako će uz obećano obilje i rodnost zemlje te proizvodnju hrane, dio njihova obitavanja imati i konačnu vjersku dimenziju *blagoslivljanja Jahve*, tj. zahvale Bogu za plodove i žetvu. Taj blagoslov i zahvalnost najbolje su se u Izraelu izražavali kroz svetkovanja blagdana koje je zapovjedio Bog. Blagdani su kroz prigodnu materijalnu simboliku pronosili važne duhovne i povijesne pouke.

Zbog različite prirodno-materijalne simbolike obilježavali su se u različitim

razdobljima, tj. godišnjim dobima. Zatim bi se opet ciklički i kalendarski² svake godine u približno isto vrijeme ponavljali. Proslave bi zbog lunarnog mjerenja imale i prirodno noćno osvjetljenje jer bi bile planirane tako da padaju na mjesec uštap (puni mjesec)³ (Kushner 1997, 87). Osim mjeseca, važna orijentacija za proslavu blagdana bila je: stanje i situacija u poljodjelstvu. Tako bi židovski mudraci u drevno doba okupljeni u Sanhedrinu⁴, prije kalendarskog dolaska blagdana Pashe, poslali izaslanstvo u polja ječma da izvide hoće li ječam dozrijeti do blagdana. Ako ječam nije još dovoljno dozorio, mudraci bi samo na temelju te činjenice dodali kalendaru još jedan (prijestupni) mjesec (Vamosh 2005, 25).

Židovstvo je, prema izravnim uputama iz Tore, ustanovilo tri velika blagdana koji su se prema tome; uz kalendarske mijene, vezali još na poljodjeljska, odnosno žetvena doba, a sve u svrhu vjerske i povijesne simbolike. Sva tri blagdana bila su i hodočasnička. To je značilo da su ih obavezno morali pohađati Židovi iz domovine i svijeta (dijaspora). Glavno okupljalište odraslih muškaraca na te blagdane bio je Božji Hram u (svetom) gradu Jeruzalemu. Ta tri blagdana su:

Pesah (Pasha) i blagdan beskvasnog kruha – blagdan kojim i započinje židovstvo. Činom poziva i izbavljenja Izraelaca iz egipatskog ropstva, taj je narod postao „odvojen“⁵ za Božju svrhu. O pashalnim događajima izvještava biblijska Knjiga Izlaska. Tamo je zapisano da je Bog nakon dugog ropstva intervenirao u korist potlačenih Izraelaca. Istovremeno, Bog je kaznio faraonovu tvrdoglavost nizom „pošasti“ koje su zadesile Egipćane. Bog je kroz Mojsija i Arona pripremao svoj narod na konačni *izlazak* iz Egipta. Noć prije *konačnog obračuna* s Egipćanima, Bog je naredio Izraelcima da žrtvuju janje i da se okupe na obiteljsku večeru. Krvlju žrtvovanog janjeta trebali su označiti dovratnike svojih domova. Krv janjeta bila je znak pred kojim je velika nevolja *prešla preko*⁶ domova Izraelaca. Nakon te zadnje nevolje, tijekom koje su Egipćani ostali bez svojih prvorođenih sinova, faraon je napokon popustio i u ponoć, za noći punog mjeseca oslobodio je Izraelce. U žurbi zbog iznenadnog odlaska nije bilo vremena za pravljenje kruha, već su Izraelci ispekli tanku beskvasnu pogaču od brašna i vode, nazvanu još i Maces (Kushner 1997, 116).

2 Židovski kalendar je lunarni, tj. temelji se na mjesecu, a ne na suncu. Svaki mjesec započinje pojavom mladaka, prvog tračka svjetla nakon tamnog uštapa, i traje dvadeset devet ili trideset dana, koliko je mjesecu potrebno da prođe ciklus od mladaka, preko punog mjeseca do uštapa (Kushner 1997, 87 i Alexander 1989, 110-115).

3 Najčešće na petnaesti dan mjeseca.

4 Sanhedrin je vrhovno židovsko vjersko (sudbeno) tijelo u Izraelu prije rušenja jeruzalemskog Hrama, sastavljeno od sedamdeset članova (Alexander i Alexander 1989, 95-96).

5 *Hadoš*, hebr. „odvojen“, „svet“.

6 Hebr. *Pesah*.

Na uspomenu na taj događaj, početkom proljeća, određeno je svetkovanje Pashe. Tada je vrijeme već dovoljno blago da se ojanje mladi janjci i počinje dozrijevati novo žito. Stoga je zanimljivo pratiti biblijsku simboliku prije i za vrijeme Pashe. Prije Pashe stajala je zapovijed „čišćenja doma“⁷ u vrijeme prije Pashe. Tom su se prigodom domovi Izraelaca trebali očistiti od svakog kvasca (Hamec⁸), tj. svega ukiseljenog, trulog i pljesnivog. Pošto su baš u to vrijeme stare zalihe žita pri kraju i već su pljesnive, „čišćenje doma“ pokazalo se idelnom prilikom da se žitnice očiste od starog žita i pripreme za novo. U protivnom, „stari kvasac“ bi upljesnivio (zarazio) svježe žitarice.

Blagdan se do danas slavi sedam dana – početkom proljeća. Uz njega je vezana i prigodna simbolika. Večera (*Seder*) na kojoj se jede janje – simbol *prelaska*, i gorke trave, koje baš rastu u to vrijeme i podsjećaju na gorčinu (egipatskog) ropstva. Za vrijeme večere važan je redoslijed sjedenja za stolom u kojem postoji također mnogo mesijanske simbolike (Marinović i Marinović 2008, 327).

Levitski zakonik 23, 9-16 zapovijeda i posebnu svečanost vezanu uz Pashu. To je tzv. prinošenje omera. Omer ili snop je mjera žita koja iznosi oko 25 litara. Dio prvoga ječmenog snoplja (Omera) donosio bi se u hram kao žrtveni prinos – točnije „prikaznice“ Bogu. Nakon razaranja hrama, ta bi se praksa nastavila u sinagogama. Nakon početka pashalnog tjedna, započelo bi odbrojavanje koje je završavalo za pedeset dana. Tog bi dana započeo drugi blagdan zvan Šavuot.

Šavuot – nosi još i imena: *Blagdan žetve* (Izl 23, 16) i *Blagdan prvih plodova* (Br 28, 26), a poznat je i kao *Pedesetnica* (grč. *Pentekostes*). To je jednodnevni (u dijaspori dvodnevni) blagdan koji podsjeća na dan kada su Izraelci pedeset dana nakon izlaska iz Egipta, ispod brda Sinaj primili deset zapovijedi kao središnji dio Tore, odnosno prvih pet knjiga Biblije⁹. Zapovijed u Knjizi Izlaska glasi: „Svetku Blagdan sedmica“ – prvine pšenične žetve (Izl 34, 22).

Blagdan se slavi u vrijeme dozrijevanja prvih ljetnih plodova, kada je i pšenica konačno spremna za žetvu (kraj svibnja ili početak lipnja). Tradicijski se vjerovalo da je primanjem zapovijedi podnožje pustinje ispod gore Sinaja postalo zeleno i plodno. U spomen na to, sinagoge bi se kitile raznim zelenilom. Poljodjelci bi tom prigodom prinosili plodove Bogu – po dvije košare svježeg kruha od brašna s ljetne žetve (Pnz 6, 9-12). Tada se molila *molitva zahvalnica* jer Izraelci kao potomci robova sada posjeduju zemlju s koje mogu hraniti obitelj (Kushner 1997, 120-121). Na ovaj osobito radostan blagdan židovski vjernici čitaju iz Knjige o

7 Dom podrazumijeva kuću za stanovanje i gospodarske zgrade (žitnice i štale).

8 Hamec je svaka namirnica koja se smatra kvasnom: od običnog brašna i tjestenine, piva, jogurta i sličnog (Marinović i Marinović 2008, 327).

9 Ne može se iz biblijskog izvještaja (Izl 19) dobiti potpuno točan dan primanja Deset zapovijedi pa je datum odredila kasnija rabinska tradicija (Vamosh 2005, 24).

Ruti¹⁰, čija se radnja događa baš u vrijeme žetve u gradu Betlehemu. Za zajedničkim stolovima blaguju se osvježavajući obroci sira i mliječnih proizvoda.

Sukkot ili blagdan sjenica je treći hodočasnički blagdan koji traje sedam dana (u dijaspori osam). Već u Knjizi Izlaska je opisan kao blagdan berbe na kraju židovske kalendarske godine (Izl 34, 22). Kasnije je opisan i kao blagdan sjenica (Lev 23, 34-44).

Blagdan se održava u ranu jesen i podsjeća na boravak Izraelaca u pustinji prilikom putovanja u *Obećanu zemlju*. Kao sjećanje na boravak u šatorima (sjenicama), vjernici u svojim dvorištima grade male kolibice (sjenice). U njima zajedno s obitelji borave tijekom dana i ondje pojedju nekoliko obroka (Marinović, Marinović 2008, 328). U sinagogama se uz obred zahvale tom prigodom prinose plodovi i bilje koje raste u *zemlji Izraelovoj*. Blagdan dakle nosi simboliku zahvale Bogu za dobre vremenske prilike i za *krov nad glavom*. U nadi i molitvi za buduće blagostanje, vjernici se podsjećaju na krhkost i prolaznost zemaljskog života i potrebu da se „na vrijeme“ učine obaveze, da se pokupi žetva. Rabinska je tradicija zato prigodno odredila da se na blagdan čita iz Knjige Propovjednika (Koheleta).

Zadnji dan u tjednu blagdana *Sukotta* je tzv. *dan radosti u Tori* (Simhat Tora). Tada završava godišnji krug javnog čitanja Tore te se od zadnjih stihova Ponovljenog zakona počinje ponovno čitanjem uvodnih poglavlja Knjige Postanka. Tom prilikom članovi zajednice zajednički radosno plešu po sinagogi i u rukama nose svitke Tore (Kushner 1997, 113-115). *Sukkot* je vrlo radostan blagdan i u suvremenoj državi Izrael u koju su se od 20. stoljeća počeli vraćati Židovi iz cijeloga svijeta.

Prema navedenim primjerima triju velikih židovskih blagdana, koji se slave u različitim godišnjim dobima, uočava se nekoliko važnih zajedničkih elemenata:

- a) zahvalnost Bogu za žetvu i plodove prirode
- b) zajedničko bogoslužje i objedovanje vjernika
- c) prigodna simbolika u vidu ukrašavanja (kićenja) bogoslužnog prostora.

Svi su ovi elementi vidljivo prisutni i u proslavljanju *Dana žetvene zahvale* u crkvama reformacijske baštine u Hrvatskoj iako je *Sukkot* kalendarski i prema plodovima ipak najslabiji. Židovska (biblijska) tradicija je prema tomu najstariji izvor i autentični uzorak za proslavljanje ovog dana u crkvama današnjice.

Sada se postavlja pitanje kako je i kada ova tradicija dospjela u crkve proistekle iz reformacije i kada je nastao današnji naziv ove svečanosti? Također, zašto Dan žetvenih zahvala ne nosi istu važnost poput drugih blagdana u kršćanstvu?

10 Ruta se obratila na židovstvo i postala prabaka budućeg kralja Davida, iz čije je loze došao budući Mesija.

Kako bismo to saznali, potrebno je istražiti razvoj žetvenih blagdana i svečanosti kroz kršćansku povijest.

Integracija židovskih tradicija u kršćansku crkvu¹¹

Prva zajednica vjernika u Isusa Krista bila je sastavljena gotovo isključivo od Židova. Kao takva, održavala je tradicije, ceremonije i blagdane propisane židovskim zakonom, a njih je prema evanđeljima pohodio i svetkovao sam Isus iz Nazareta. Ovim ceremonijama Crkva je dodala još krštenje u znak obraćenja i svetkovanje Gospodnje večere (Euharistije) kao dva nova oblika vjere.

U drugoj polovini 1. stoljeća dolazi do značajnijeg ulaska inoplemenika¹² u korpus rane Crkve. Poruka Evanđelja dolazi nakon progona u grad Antiohiju, u kojoj se Isusovi učenici prvi put i nazivaju *kršćanima* (Dj 11, 26). Ova važna misijska zajednica nije više bila dominantno židovska zbog čega je upravo u njoj uskoro i nastao spor¹³ zbog pitanja održavanja židovskih zakona i ceremonija, što se odnosilo i na (spomenute) blagdane. Do suglasja glede ovoga važnog pitanja došlo je nakon sazivanja opće skupštine (Sabora) pod vodstvom Isusovih apostola u Jeruzalemu. Na saboru je nakon žustre rasprave, donesen zaključak iznesen u tzv. *Apostolskom pismu*. Pismo u zaključku kaže: „Zaključismo Duh Sveti i mi ne nametati vam nikakva tereta osim onoga što je potrebno: uzdržavati se od mesa žrtvovana idolima, od krvi, od udavljenoga i od bludništva. Budete li se toga držali, dobro ćete učiniti. Živjeli!” (Dj 15, 15; 28-29)

Pisani zaključak je antičkim svijetom pronosio apostol naroda Pavao koji se vrlo oštro suprotstavljao nametanju obaveza držanja židovskih zakona i ceremonija nežidovima. On je i autor teksta u poslanici Galaćanima u kojoj donosi: *Dane pomno opslužujete, i mjesece, i vremena, i godine! Sve se bojim za vas! Da se možda nisam uzalud trudio oko vas!* (Gal 4, 10). Važno je napomenuti kako na ovome mjestu veliki apostol kritizira uporabu židovskog zakona, osobito obrezanja, ceremonija i blagdana kao uvjeta spasenja. On nikako ne ukida njihovo postojanje, ili povijesno sjećanje, niti simboliku koju predstavljaju. Pavao je i sam revno hodočastio u Jeruzalem na velike (žetvene) blagdane.

Iako je s vremenom došlo do značajnijeg odvajanja kršćanske crkve od judejskih korijena, ipak je u svoju tradiciju integrirala važne elemente bogoslužja iz si-

11 Crkva je naziv za zajednicu vjernika odvojenih za Božju svrhu, proizlazi iz novozavjetnoga grčkog izvornika *eclesia* (ἐκκλησία) – skupština.

12 Ovdje rabim blaži termin za nežidovske narode, umjesto uobičajenog i pomalo pejorativnog naziva „pogani“ (hebr. *Goyim*).

13 Crkvena povijest naziva ga Antiohijskim sporom.

nagoge i židovskih blagdana. Potonjima je dala promijenjeno kršćansko značenje. Tako je, npr. glavni židovski tjedni blagdan Šabat, zamijenjen prvim danom u tjednu – nedjeljom. Ipak, zadržao je svrhu odvojenog dana za odmor i štovanje Boga. Također, dijelovi bogoslužja, poput pjevanja psalma te čitanja i tumačenja Svetog pisma brzo su integrirani u ranu Crkvu u obliku pjevanja himni i propovijedanja.

Pasha i Šavuot u ranoj Crkvi

Radi intenzivnih progona kršćana u prva tri stoljeća, crkve nisu imale posebno izgrađenih bogoslužnih zgrada, a liturgija je bila jednostavna uz zajedničko pjevanje, propovijedanje i euharistiju,¹⁴ kao središte bogoslužja. Nastavilo se i sa svetkovanjem Pashe na židovski dan 14. nisana, za vrijeme punog mjeseca. Tradicionalna židovska simbolika nadopunjena spomenom na smrt, muku i uskrsnuće Isusa Krista, kao konačnoga zaklanog *Božjeg jaganjca*. Od toga vremena do danas kršćani iz romanskih naroda za blagdan Uskrsa koriste riječ koja izvire iz pojma Pasha¹⁵, a sličan termin postoji i u Nizozemskoj i u nekim skandinavskim zemljama¹⁶.

Također, uz Pesah i Šavuot je svojim židovskim značenjem dobio važnost među kršćanima pošto je na taj blagdan na okupljene vjernike u Jeruzalemu sišao Duh Sveti – obećani Tješitelj sa snagom za naviještanje Radosne vijesti (Dj 1-2). *Sukott* u tome ranom vremenu nije imao toliku važnost, posebno nakon što je 70. godine potpuno razoren i Hram u Jeruzalemu.

Konstantinov edikt

Ediktom cara Konstantina 313. godine značajno se mijenjaju okolnosti za Crkvu u Rimskom Carstvu. Obustavljeno je razdoblje progona kršćana i kršćanstvo postaje priznata vjera u Carstvu (*Religio Licita*). Osim slobode ispovijedanja vjere, kršćanska je crkva dobila priliku izaći iz privatnih domova i katakombi u nove crkvene zgrade koje su sve češće imale impozantnu arhitekturu.¹⁷

Međutim, javno prihvaćanje rimskih vlasti imalo je i svoju drugu stranu jer je kršćansko bogoslužje došlo pod utjecaj carskog protokola ili, kako to slikovito

14 Euharistija također ima izvorište u pashalnom blagdanu i u tradicionalnome židovskom običaju zajedničkog lomljenja kruha (Vamos 2005, 14-15).

15 Talijani za Uskrs kažu *Pasqua*, Španjolci *Pascuas*, Francuzi *Pâques*, a na portugalskom glasi *Páscoa*.

16 <http://www.omniglot.com/language/phrases/easter.htm>, pogledano 25. veljače 2016.

17 Građene su bazilike, prema uzoru na tadašnje državne i carske palače koje su reflektirale novu snagu i utjecaj Crkve u društvu.

donosi crkveni povjesničar Gonzalez: „Tamjan, koji se kadio u čast careva, od sada je počeo mirisati i u crkvenim prostorima“ (1984, 125). Od tada započinje značajnije odjeljivanje službenika (klera), od „običnog“ vjerničkog puka, koji je sve više gubio svoju aktivnu ulogu u bogoslužju. Sve je spomenuto urodilo rastom oportunitizma među službenicima i rezignacijom iskrenih vjernika koji su izlaz počeli tražiti u odvojenom – pustinjačkom (monaškom) načinu života.

Promjene su bile vidljive i u crkvenom kalendaru i blagdanima. Nedjelja je, kao dijelom i poganski „blagdan sunca“¹⁸, sada i službeno kristijanizirana i proglašena neradnom za cijelo Carstvo. To je omogućilo masovno privlačenje crkvene bazilike. U bogoslužja su uvedeni spomendani na mučenike i svece Crkve, a ojačao je i kult štovanja Blažene Djevice Marije i anđela. Crkvena godina podijeljena je na tri glavna doba: božićno, uskršno i duhovsko. Uskrs, koji se do tada slavio u vrijeme Pashe, i Duhovi, koji su se obilježavali za vrijeme blagdana Šavuota, i dalje su bili važni blagdani sa židovskim korijenima. Njima je dodan Božić, kao kristijanizirani poganski blagdan. *Sukott* ni u ranom kršćanstvu nije dobio primjerenu kršćansku alternativu na razini spomenutih blagdana.

Nakon crkvenog Sabora u Niceji 325. godine dolazi do još snažnijeg razdvajanja crkve od židovstva. Tada je donesena dogma o Svetom Trojstvu koju Židovi nikako nisu mogli prihvatiti. Na istome je saboru donesena uredba kojom se Uskrs više neće slaviti zajedno sa židovskim *Pesahom*, već u nedjelju prvoga proljetnoga punog mjeseca, što je između 21. ožujka i 25. travnja (Rebić 2007, 62). U nadolazećim stoljećima odmak Crkve od židovskih tradicija je rastao, a u kršćanski nauk i bogoslužja sve su se više infiltrirale ideje antičke i pučke kulture. Iz tog vremena seže i kršćanski antisemitizam, koji je s promjenjivim intenzitetom postao tamnom mrljom u povijesti kršćanske Crkve do 20. stoljeća¹⁹.

Srednji vijek

Srednjovjekovlje najjače obilježava velika crkvena podjela 1054. godine, na istočnu i zapadnu kršćansku tradiciju. Pošto je žetvena zahvala vidljiva u tradiciji crkava zapadnog kršćanstva, daljnje istraživanje bit će stoga usmjereno na povijesni razvoj svečanosti na Zapadu. Do 15. stoljeća u zapadnoj Crkvi došlo je do velikog umnaženja blagdana i festivala. Crkveni je kalendar ispunilo oko 300 novih spomendana, blagdana i festivala, a na lokalnim je razinama bilo još mnogo više.

18 Taj je naziv ostao, npr.: u Engleskom – Sunday, njemačkom Sonntag.

19 Nakon holokausta i uspostave države Izrael, nastaju snažniji pokreti obnove zajedništva između kršćanstva i Židova. U tome prednjače evandeoske crkve, a nakon *II. Vatikanskog koncila* i brojni katolici.

Mnogi od njih bili su svetački, a obilježavali su ih i običaji preuzeti iz pučke pobožnosti. Takvu inflaciju spomendana pratila su i štovanja raznih relikvija, prigodna hodočašća i svečanosti.

Premda se ni u srednjovjekovnom crkvenome kalendaru izričito ne spominju *Žetvene zahvale*, zasigurno su postojale svečanosti vezane uz žetvu i berbu. Većina europskog stanovništva živjela je na selu i bila je vezana uz poljodjelstvo pa su u svrhu zahvale (ili pokore u slučaju nepogode) u vrijeme žetve i berbe organizirana događanja koje Beyhl naziva *zavjetni sajmovi* (Votivmessen). U crkvama bi se tada blagoslivljao žetveni dar (ili dar berbe) uz prigodnu misnu zahvalu i slavljenje *Te Deuma*²⁰ (Berger 1993, 162).

Reformacija

Kao prije svega vjerski, tj. kršćanski pokret za obnovu doktrina i života Crkve u Europi 16. stoljeća (Jambrek 2007, 327), reformacija je imala velik utjecaj na promjene i redukcije unutar crkvenog kalendara. U sveopćem teološkom preispitivanju došlo je do obnovljenog pogleda na kršćanske blagdane, spomendane i festivale. Neki su teolozi poput Martina Butzera, željeli iz crkvene godine izbaciti čak i blagdan Božića budući za njega u Svetom pismu ne postoji dovoljno utemeljenja (Beyhl 2007, 105). Premda do toga u konačnici ipak nije došlo, iz kalendara protestantskih crkava izbačeni su svetački i marijanski blagdani. Sve je reducirano na nekoliko glavnih blagdana: Uskrs i Duhovi kao pomičnih te Božića kao nepomičnoga velikog blagdana. Zatim su po važnosti slijedili Bogojavljenje ili Epifanija 6. 1., Sv. Trojstvo (*Trinitatis*) – tjedan nakon Duhova, Kristovo uzašašće – pedeset dana nakon Uskrsa, kao i spomendani na apostole i na arhandela Mihaela (29. rujna). U evangeličkoj (luteranskoj) tradiciji reformacije, crkvena je godina od reformacije podijeljena na sljedeća razdoblja: vrijeme došašća (advent), božićno, korizmeno, uskrsno i na razdoblje nakon Trojstva (*Trinitatis*).

Tradicija srednjovjekovnih zavjetnih sajmova (*Votivmessen*), koji nisu imali svetačka obilježja, već zahvale za plodove prirode, uspjela je ući u prazninu nastalu reformacijskim „čišćenjem“ crkvenog kalendara. Prvo su tu praksu započele regionalne njemačke protestantske crkve koje su unijele Dan žetvene zahvale, ali ne na razini blagdana, već festivala. U crkvenim ordinarijima Hamburga Lübecka, Osnabrücka tako se već sredinom 16. stoljeća nalazi i spomendan (festival) žetvenih zahvala (Erntendankfest), kao prigoda zahvale Bogu za žetvu i berbu. Vremenski termin spomendana još nije bio određen, već se do 18. stoljeća i dalje

20 *Te Deum*, „Tebe Boga hvalimo“, prigodne zahvalne mise i bogoslužja, na kojima se pjevaju svečane zahvale (Berger 1993, 162).

obilježavao u nekoliko termina (Beyhl 2007, 106).

Osim Erntedankfesta, evangelička (luteranska) tradicija je s vremenom u svoj kalendar uvrstila i 31. listopada, kao spomen na objavljivanje 95 teza Martina Luthera na taj dan 1517. godine.

Utvrđivanje datuma *Žetvenih zahvala*

Prvo utvrđivanje termina *Žetvenih zahvala* u crkvenom kalendaru bilježi se u evangeličkoj Pruskoj 1773. godine, kada se obilježavanje određuje prvu nedjelju nakon spomendana arhandela Mihaela (Michaelis 29. 9.). Početkom listopada je žetva i berba u Njemačkoj i vrijeme je ugodno za boravak na otvorenome. Uskoro je došlo do spoja bogoslužja u crkvama sa svečanostima i za tu prigodu okićenim seoskim i gradskim trgovima. Ovdje bi se posluživala hrana i piće te priređivali mimohodi. U središtu je i velika kruna izrađena od zelenika i ljetnih plodova (Erntedankkröne). Sredinom 19. stoljeća (1852.) evangelička je sinoda donijela odluku o kićenju oltara crkava plodovima iz prirode (Beyhl 2007, 106). Od toga vremena Dan žetvenih zahvala ušao je i službeno u kalendar evangeličkih (luteranskih) crkava njemačkoga govornog područja. Provjerom crkvenih kalendara drugih većih protestantskih crkava (reformirane, anglikanske), ne nailazimo na podatke koje pokazuju da su i one preuzele ovaj običaj. Rimokatolička ga je crkva prihvatila tek nakon II. Vatikanskog koncila, i to u Njemačkoj, kao katoliziranu refleksiju istoga evangeličkog i narodnog običaja.

Ovaj nedjeljni listopadni dan obilježava se, dakle, svečano, radosno i u zajedništvu, i to bazično u njemačkom području. Kalendarski se poklapa s obilježavanjem biblijskoga žetvenog blagdana *Sukkota* – koji je jednako tako blagdan zahvale, radosti i kićenja.

Tradicija američkog Dana zahvalnosti

S druge je strane Atlantika u 17. stoljeću nastao još jedan Dan zahvale za plodove i žetvu. Također ima vjerske izvore, i to u puritanskom protestantizmu²¹. Radi se

21 Puritanci (engl. *purity*). Pripadnici struje u engleskoj reformaciji koji su smatrali da se treba nastaviti s reformama u Anglikanskoj crkvi u cilju „čišćenja“ svih „ostataka Rima“. Skupine koje se nisu slagale s vjerskom politikom i stanjem u Engleskoj (puritanci nonkonformisti), svojevrijem su emigrirali u kolonije radi slobodnog ispovijedanja i prakse svojih vjerovanja. Tijekom putovanja za Ameriku brodom „Mayflower“, postavili su temelje budućeg (pobožnog) društva i stoga su i nazvani ocima hodočasnica – *Pilgrim fathers* (Cairns 1996, 328-336. 358).

o *Danu zahvalnosti* ili *Thanksgiving Day* koji komemorira prvu žetvu tih očeva hodočasnika, nakon njihova dolaska u tadašnje nenaseljene kolonijalne posjede tzv. Nove Engleske –područja današnje države Massachusetts.

Prvi doseljenici su nakon tegobnog putovanja brodom „Mayflower“ u Novu Englesku naišli na niz poteškoća i izazova. Zbog nedovoljnog poznavanja poljodjelskih tehnika obrade nove zemlje i sumorne zime, gotovo polovica doseljenika nije uspjela preživjeti do proljeća 1621. godine. Preživjeli su doseljenici od urođenika (indijansko pleme Abenaki) naučili učinkovitu obradu zemlje, lova i uzgoja životinja, pa su nakon prve uspješne žetve odlučili prirediti svečanost kao znak zahvalnosti Bogu. Svečanost, na koju su pozvani i urođenici, uz bogoslužje je uključivala zajednički objed pripremljen od plodova nove zemlje (Bowker 2005, 587).

Tradicija zahvale za žetvu, koja je proizišla iz tog blagdana, postupno je ušla u američku kulturu i prihvatile su ga nove sjedinjene države Amerike. Nacionalnim praznikom službeno ga je proglasio pobožni predsjednik Abraham Lincoln, 1863. godine, u vrijeme građanskog rata. Tada je određeno da se blagdan slavi na datum posljednjeg četvrtka u mjesecu studenome. Na taj je način Dan zahvalnosti dobio i svoju tradiciju u SAD-u. Danas se proslavlja kao nacionalni praznik, bez obzira na vjersku pripadnost. Blagdan obilježavaju svečane povorke i obiteljska okupljanja uz svečani blagdanski stol na kojem se poslužuje purica, krumpir, džem od brusnica, pita od bundeva, kukuruz itd²². Crkve i vjernici u blagdanu prepoznaju i naglašavaju vjerničke temelje američkog društva, a djelovanjem američkih kršćanskih misionara i osobito posredovanjem medijske pop-kulture, ovaj je blagdan danas globalno poznat i zasjenio je druge tradicije žetvenih zahvala.

Tradicija Dana žetvenih zahvala u Hrvatskoj

Protestanti na hrvatskim prostorima

Iako je reformacija na hrvatska područja došla već u početnoj fazi, ipak se tada, zbog jake protureformacije nije uspjela snažnije učvrstiti. Hrvatski su protestanti bili prisiljeni emigrirati,²³ a protestantizam se održao samo u područjima izvan

22 <http://www.history.com/topics/thanksgiving/history-of-thanksgiving> - pogledano 7. ožujka 2016.

23 Hrvatski doprinos zamjetan je u Njemačkoj kroz djelovanje Matije (Flaciusa) Vlačića, uraške skupine na čelu s barunom Ivanom Ungnadom itd. Više u Jambreč 2013.

jurisdikcije hrvatskog bana i Sabora²⁴.

Tek polovicom 19. stoljeća (1859.) dolazi do prihvaćanja vjerske tolerancije²⁵ i osnivanja protestantskih crkava na hrvatskim područjima. Evangeličke crkve augsburškog vjeroispovijedanja osnivaju njemački i slovački imigranti²⁶. Oni se na hrvatska područja naseljavaju privučeni ekonomskim mogućnostima. Nijemci najvećim dijelom dolaze kao poljodjelci s područja njemačke pokrajine Baden-Württemberg. Njihovo je naseljavanje bilo u sklopu nekoliko velikih migrantskih valova još nazvanih i Schwabenzug²⁷.

Njemački evangeliци u Hrvatskoj i tradicija žetvenih zahvala

Nove evangeličke općine na području Hrvatske i Slavonije osnovane su u Zagrebu (1859.), Binguli Erdeviku (1867.), Antunovcu (1867.), Hrastovcu (1868.), Beški (1872.), Osijeku (1872.), Surčinu (1879.) i Mitrovici (1892.). Za izgradnju zgrada i inicijalne projekte crkve su imale podršku većih crkava iz područja Austro-Ugarske²⁸, Njemačke i Švicarske te društva Gustava Adolfa. Svećenstvo je većinom bilo obrazovano u Njemačkoj, da bi se kasnije teološko obrazovanje prebacilo u Ugarsku, jer su evangeličke crkve bile pod jurisdikcijom u Mađarskoj i do kraja Austro-Ugarske Monarhije nisu uspjeli u naumu osnivanja neovisne hrvatske zemaljske evangeličke crkve augsburške vjeroispovijesti.

Njemački evangeliци su, osim svoje vjere, donijeli i specifičnu radnu etiku²⁹ i običaje vezane uz poljodjelstvo. *Žetvena zahvala* na specifičan je način povezivala

24 Npr., na područjima koja su bila pod osmanlijskom vlasti, poput Slavonije, gdje je djelovala reformirana tradicija reformacije.

25 Hrvatska i Slavonija bile su posljednje zemlje u Habsburškoj Monarhiji u kojima je u potpunosti zaživjela sloboda vjeroispovijesti za evangelike. Župne zajednice su se ubrzo osnovala i etablirale, zahvaljujući ponajviše pomoći iz austrijskog dijela carstva.

26 Već krajem 18. stoljeća postojale su protestantske enklave Stara za Slovake i Nova Pazova za Nijemce, koje su imale ograničenu slobodu djelovanja (Jambreč 2003, 36).

27 Prema njemačkoj pokrajini Schwaben (današnji dijelovi Baden Würtemberga i Bavarske). To je područje jake evangeličke tradicije, na kojem su svojedobno djelovali i hrvatski reformatori. Iako su naseljenici dolazili i iz ostalih područja Njemačke, u južnoslavenskom govornom području zadržao se pomalo pejorativan nadimak „Švabo“ za sve Nijemce.

28 U ugarskom dijelu habsburškog carstva živjela je većina (90%) protestanata Dunavske Monarhije – oko 3.000.000, od čega su dvije trećine činili vjernici helvetskog (kalvinskog) vjeroispovijedanja, a trećina augsburškoga (luteranskoga). Također, vladajuća mađarska i revolucionarna aristokracija pripadala je kalvinističkoj crkvi (Gross 1985, 359).

29 Zbog radne discipline, Nijemci su i gospodarski bili natprosječna etnička skupina u Kraljevini Jugoslaviji (Geiger 1997, 22).

ve troje: poljodjeljstvo, nacionalnost i vjersku pripadnost.³⁰ Kako bismo za ove teze dobili još jednu povijesnu potvrdu, potrebno je istražiti i pisane tragove, tj. vjerske tiskovine onoga vremena.

***Kirche und Volk* – objedinjeni glasnik Njemačke evangeličke crkve a. v.**

Uspostavljanjem evangeličkih crkava na području Slavonije, Srijema, Bačke i Banata započela je bogata kulturna i izdavačka djelatnost njemačkih evangelika. Do kraja Prvoga svjetskog rata i na hrvatskim područjima su prisutna dva evangelička lista: *Grüss Gott* i *Neues Leben*³¹ s različitim izdavačima, uglavnom u Vojvodini.

Nedugo nakon proglašenja jugoslavenske države (SHS) uspostavlja se i njemački seniorat, a zatim i samostalna Njemačka evangelička crkva a.v., s biskupskim sjedištem u Zagrebu. Ubrzo se postojeće tiskovine objedinjuju u jedan zajednički list koji od 1934. godine izlazi pod naslovom *Kirche und Volk- Evangelisches Gemeindeblatt für Jugoslavien*, tj. *Crkva i narod – list evangeličke zajednice Jugoslavije*. Prvi glavni urednik bio je župnik Heinrich Lebherz iz Sombora, gdje je list u početku bio publiciran, dok se kasnije seli u Novu Pazovu, gdje izlazi do 1945. godine. Isprva je bio mjesečnik, tiskan njemačkom goticom, a na desetak stranica teksta donosio je razne tekstove: izvještaje s događanja crkve i lokalnih župa, razne najave, teološke osvrte i biblijska razmatranja, kao i poeziju kršćanskog karaktera. Povremeno se pojavljuju i tekstovi koji upućuju na aktualna politička zbivanja tog vremena u zemlji i u svijetu te izvješća o putovanjima biskupa dr. Philippa Poppa. Teme u listu *Kirche und Volk* često su se osvrnale na temu aktualnih blagdana i spomendana Njemačke evangeličke crkve³². Stoga novine predstavljaju najbolji izvor traganja za kontinuitetom *žetvenih zahvala* i na našem području. Nacionalna sveučilišna knjižnica u Zagrebu čuva ove novine pod signaturama 87. 017 i 89.273. Od blagdana je redovito obilježen svaki Božić, Uskrs, Duhovi, a spominje se i Dan reformacije. Kako se obilježavao Dan žetvenih zahvala (Erntedankfest), vidljivo je iz sljedećih brojeva i članaka...

Već u prvom godištu. 15. rujna 1934. godine u broju 9, zamjetna je prigodničarska tematika; na naslovnici izvire propovijed *Was erntes Du? - Što žanješ?* Propovijed potpisuje župnik Johann Lang koji na početku govori: „U vremenu proslave žetve postoje zadovoljni i nezadovoljni... Zahvalni su zadovoljni dok su

30 Njemački su evangelici bili, za razliku od rimokatolika, naglašenija nacionalna zajednica, a time i nešto zatvoreniji vjerojatno jer je Njemačka i domovina Luthera i polazište reformacije.

31 „Pozdravljen Bog“ i „Novi život“.

32 Njemačka evangelička crkva a.v. u Kraljevini Jugoslaviji brojala je oko 120.000 članova: 100.000 Nijemaca, 16.000 Slovenaca (Prekomurskih Venda) te 4000 Mađara (Merkle 1985, 22).

nezadovoljni oni nezahvalni – bezbožni...“ U nastavku župnik se još osvrće na 150 godina crkve u Torži (Torschau)³³ i naglašava nesebičnost, uz opomenu na biblijske retkete „što tko sije to će i žeti“ (Gal 6, 7).

Sljedeći broj 10., od 15. listopada, donosi na zadnjim stranicama izvješća iz župnih zajednica iz raznih gradova i mjesta. Tako u izvještaju o zbivanjima u relativno novoj župi u Slavonskom Brodu donosi: „U rujnu su se u našoj zajednici dogodila dva značajna događaja...“, nastavljajući prvi izvještaj o posjetu leipziškog kantora i profesora Thomasa, koji je u to vrijeme posjetio Jugoslaviju, i drugi događaj: „svečano bogoslužje povodom Dana žetvene zahvale (Erntedankfest) na dan 30. rujna“. Autor (M.) navodi kako je ovo prva proslava žetvenih zahvala u njihovoj župi i nastavlja:

Oltar je bio bogato okićen cvijećem, voćem i povrćem. Liturgija svečanosti žetve (Erntedankfest) sastojala se od izvedbe dvije zbarske pjesme u izvedbi zbora koji se sastaje od mjeseca svibnja. To su bile pjesme: „Proslavljaj Gospoda“, od J. S. Bacha te skladba Paula Gerhardliebea: „Pjevam ti srcem i ustima“. Nakon toga su se naša djeca radovala na dječjem bogoslužju uz bogate darove našeg Boga na oltaru. Njihova radost se uzdigla i kroz jedno krštenje koje je održano prije dječjeg bogoslužja. Poslijepodne je zbor otišao proslaviti Dan žetvene zahvale u Bosanski Brod.

Na istoj strani spominju se dva izvještaja iz crkve u Zagrebu, koja je imala osobitu važnost kao sjedište biskupa Poppa. U prvome izvještaju govori se o posjetu i svečanom koncertu Zbora Instituta za crkvenu glazbu Zemaljskog konzervatorija iz Leipziga³⁴. Koncertu su prisustvovali ministri s kraljevskog dvora u Beogradu i njemački Konzul u Zagrebu (dr. Freundt) sa suprugom. Zagrebačke su novine odličnim kritikama popratile koncerte pod vodstvom dr. Thomasa. Drugi naslov: „Žetvena svečanost“ (Erntefest) donosi da je 30. rujna „proslavljena ovogodišnja Žetvena svečanost. Oltar lijepe Božje kuće³⁵ bio je vrlo ukusno okićen i pun različitih plodova. Svečanu propovijed je održao dr. Schubert – član konzistorija (Konsistorialrat). Nakon bogoslužja se je pristupilo darovanju živežnim namirnicama jednom broju siromašnijih članova“, izvještaj je nepotpisan.

15. listopada 1935. donosi se izvještaj iz Župe u Osijeku u kojoj je svečano proslavljen Dan žetvene zahvale 6. listopada u 10 sati. Tijekom bogoslužja senior Andalter³⁶ je propovijedao na temu „značenja ovog dana (svečanosti) te njegove

33 Danas Savino Selo u Vojvodini (Srbija).

34 Institut u Leipzigu ima veliku glazbenu povijest i značenje jer mu je Kantor bio Johann Sebastian Bach, jedan od najvećih glazbenika svih vremena i pobožni evangelik.

35 Radi se o imponantnoj građevini evangeličke crkve *Krista Kralja* u Gundulićevoj ulici u Zagrebu, koju je projektirao znameniti zagrebački graditelj Hermann Bolle.

36 Nečitko prezime. Tada je postojao senior Walter, ali moguće je i da se radi o gostu iz, npr. Njemačke.

poveznice sa ceremonijom koja se istovremeno slavi u Zemlji – majci reformaciji (Mutterlande der Reformation)³⁷. Također, istaknuta je potreba *zahvalnosti i časti Bogu*. Poslijepodne je svečanost nastavljena i u njoj su važnu ulogu imala djeca.

Dječaci i djevojčice su pročitali nekoliko stihova, poslije kojeg je crkveni zbor pod ravnanjem teologa Edgara Waltera otpjevao nekoliko prigodnih pjesama žetvenih zahvala. Nakon toga je svečanost nastavljena izvan crkve (u župnom dvorištu), uz narodno slavlje pri kojem su školska djeca nosila prigodno okićeni Žetveni vijenac (Erntekranz). Zajednica vjernika je bila okupljena u župnom dvorištu. Žene su u rukama nosile male prigodne buketiće cvijeća koje su same napravile i koji su se uz malu otkupninu mogli nabaviti. Na stolovima su bila servirana mala osvježnja koja su se financirala dobrovoljnim priložima koji se onda uplatio za potrebe društva Gustava Adolpha (GAV³⁷), te saveza Martina Luthera. Druženje je bilo nastavljeno do večeri.

Istovremeno, slična su se okićena slavlja održala u Velimirovcu (kod Našica), u kojem je prigodno u crkvu stiglo i novo zvono, i u Ciganki i Sopjanskoj Adi³⁸, uz okićene oltare, o čemu se donose i kratki izvještaji.

Kirche und Volk datuma 15. rujna 1936. godine, u broju 9, donosi na naslovnici članak pod imenom „Erntedank“, koji potpisuje Lebbherz. Članak tematski govori o plodonoj zahvali za 150 godina boravka u (novoj) „domovini“. Uz biblijske tekstove vezane uz zahvalu i dobročinstva (Ps 25, 10; 66, 4; 106, 1 i Heb 13, 16), autor opominje kako „su plodovi seljaka namijenjeni cijelom narodu, osobito bližnjima iz naroda koji nisu u mogućnostima (udovice, siromašni).“

Početak listopada 1937. godine na naslovnici *Kirche und Volk*, koji izlazi dva puta mjesečno (1. i 15.), nalazi se naslov „Erntedankfest“ – „Svečanost žetvene zahvale“ koji potpisuje F. R. Propovijed obrađuje tematiku drugog stiha Psalma 103: „Blagoslivljaj Jahvu, dušo moja, i ne zaboravi dobročinstva njegov“, uz pouku da gdje se blagoslivlja Bog, tu se ljudi približavaju jedni drugima.

Nakon kapitulacije Kraljevine Jugoslavije i osnivanja NDH, *Kirche und Volk* je izlazio u Novoj Pazovi. Premda je to vrijeme obilježeno brojnim poteškoćama i neredovitosti izlaska zbog rata, za ovo je istraživanje korisno pogledati naslovnici iz 15. listopada 1941. godine. Autor naslovnog članka (Rometsch) analizira biblijsku priču o „ludom bogatašu“ (Lk 12, 16-20). Kroz članak se osvrće na obilnu žetvu koja je čovjeku bila dana, a za koju nije bio zahvalan Bogu. Zbog toga u zaključku navodi da žetvena zahvala (Erntedank) nije samo zahvala nego i skretanje pozornosti sa sebe na Boga i svoju braću koju se ne smije zaboraviti.

Iz priloženog je vidljivo kako je Dan žetvene zahvale među njemačkim evangelicima bio proslavljan redovito i na vrlo svečani način, uz sudjelovanje cjelo-

37 Danas GAW.

38 Istočni Srijem – danas dio Republike Srbije.

kupne vjerske zajednice. Svečanosti su svoj vrhunac imale u propovijedi u za to prigodno okićenom crkvenom prostoru. Propovijedi su bile usmjerene na zahvalnost i blagoslov Bogu, a nakon bogoslužja bile su organizirane ceremonije uz prigodne objede, prema obrascu iz njihove njemačke i evangeličke postojbine.

Glavni su naglasci dakle bili: zahvalnost, međusobna solidarnost i davanje časti Bogu za dobročinstva. Nešto slično ovakvoj svečanosti na kraju žetve nije bilo prisutno u reformiranoj tradiciji evangeličkih crkava (helvetske vjeroispovijesti) na hrvatskom području.

Obnoviteljski pokreti među njemačkim evangelicima

U luteranskoj (evangeličkoj) struji protestantizma nakon reformacije razvila se i jaka obnoviteljska tradicija nazvana još i pijetizam³⁹. Nastala je u 17. i 18. stoljeću kao reakcija na teološke izazove i duhovnu sterilnost unutar luteranizma u Njemačkoj. Obilježja pijetizma su: osobna vjernička pobožnost, samodisciplina⁴⁰ i proučavanje Svetog pisma u malim kućnim skupinama koje su se brzo raširile njemačkim prostorom. Pokret je osobitu snagu imao u Dresdenu, Leipzigu i u Halleu, tj. na području Pruske (gdje je i utemeljen Dan žetvene zahvale). Zbog svoje *tople privlačnosti* (Collins i Price 2000, 161), nasuprot često liturgijske hladnoće službenog luteranstva, pijetizam se brzo proširio na sva evangelička područja u Njemačkoj, pa tako i među evangelicima iz Würtemberga, koji su u 18. stoljeću došli Dunavom kako bi naselili područja panonskog bazena, hrvatskih krajeva Srijema, Slavonije i središnje Hrvatske.

Pijetističke skupine u luteransko-njemačkoj dijaspori u načelu se nisu izdvajale od župne zajednice, odnosno službene Crkve, pa tako ni od zajedničkih praznovanja blagdana. Na području Srijema takvi su pijetistički pokreti bili poznatiji pod imenom štundisti, od njemačkog *Stunde leiten*, u prijevodu „održavati satove (Biblije)“. Iz ovog su se pokreta kasnije razvile pentekostne crkve⁴¹, koje danas tvore jednu od crkava reformacijske baštine u Republici Hrvatskoj, o čemu će se više pisati u nastavku (Marinović i Marinović 2008, 163).

39 Takav oblik vjerovanja nazvan je još i *Collegia pietatis*, zbog čega su sljedbenici tog pokreta nazvani pijetistima.

40 Neki sociolozi svrstavaju ga u tzv. asketski protestantizam (Weber 1989, 70).

41 Pentekostne crkve u Hrvatskoj imaju porijeklo iz tri izvora: Slavonsko-srijemskih štundista, prekmurskih „binkoštnih“ kršćana proizašlih iz slovenskih/vendiških luterana te djelovanjem misionara iz SAD-a.

Biblijska društva i dolazak baptizma u Hrvatsku

Povećanjem vjerskih prava i tolerancije početkom 20. stoljeća, uz evangelike i reformirane na hrvatskim se područjima pojavljuju i novije skupine protestanata, poput baptista i nazarena. Pripadnici tih pokreta dolazili su iz Austrije i Ugarske kao putujući propovjednici i tzv. kolporteri Biblija *Britanskog i inozemnog biblijskog društva*. Oni su iz područnih centara i depoa (Beč, Budimpešta) raznosili Biblije⁴² po gradovima i selima južnoslavenskoga govornog područja (Kuzmič 1983, 199).

U Hrvatsku su tako u ime Biblijskog društva krajem 19. stoljeća stigli prvi baptistički misionari i djelatnici (Edward Millard, Heinrich Meyer, Filip Lotz i Horak). Oni su osim distribucije Biblija započeli i organizacije sastanaka po domovima zainteresiranih za baptistički nauk. Najviše interesa za pouke pokazivali su njemački i češki doseljenici (mahom evangelici) s područja Daruvara, Zagreba i Međimurja (Jambrek 2003, 44-46). Nakon nekog vremena, agilnom evangelizacijom došlo je i do osnivanja samostalnih crkvenih zajednica i među Hrvatima s područja Međimurja, Zagorja, Gorskog kotara i Srba iz Like. Također, na početku se 20. stoljeća više ljudi porijeklom s južnoslavenskog prostora obratilo i priključilo tadašnjoj Srpsko-hrvatskoj baptističkoj crkvi u Detroitu, u državi Michigan, u SAD-u. Neki od njih na čelu s Ivanom Vacekom vratili su se u svoju postojbinu u cilju misijske djelatnosti i osnivanja baptističkih crkava.

Vinko Vacek zaslužan je za institucionalizaciju baptističkog pokreta na području Kraljevine Jugoslavije, osobito na hrvatskom području, na kojem je bio velik broj baptista (Jambrek 2003, 48-67). Pokrenuo je izdavačku djelatnost baptističkog pokreta, među kojima je najvažnije bilo izdavanje i uređivanje baptističkog glasnika *Glas evanđelja*. Glasnik je izlazio od 1923. do 1927. u Daruvaru, a nakon preseljenja obitelji Vaceka u Zagreb, pa sve do početka Drugoga svjetskog rata tiskao se u Zagrebu. U njemu je sadržano mnogo članaka glede baptističkog nauka, polemika s rimokatolicima i *subotarima* (adventistima) te niz izvješća o aktivnostima crkve (krštenja, otvaranja molitvenih domova itd). Časopis je izlazio jednom mjesečno.

*Glas evanđelja*⁴³ je stoga autentičan i dobar izvor iz kojeg možemo saznati kada je u baptističkoj crkvi, kao jednoj od crkava reformacijske baštine, počelo obilježavanje Dana žetvene zahvale pošto je svečanost i danas dio baptističke crkvene tradicije⁴⁴. U prvim brojevima nema naslova koji bi izravno ukazivali na

42 Prijevod Daničić, Karadžić.

43 NSK signatura 90.639.

44 Telefonski razgovor sa Svjetlanom Mraz 26. siječnja 2016. „Za Dan žetvene zahvale se priređuje prigodna propovijed o zahvalnosti uz okićeni bogoštovni prostor“.

Dan žetvene zahvale. Postoje navodi koji impliciraju osobitu zahvalnost u jesensko vrijeme. Npr., u broju 9 iz 1925. godine, govori se o okupljanju u Daruvaru na kojem se izrazila: „zahvalnost Bogu Svevišnjemu koji nas je u prošlim vremenima i kroz razne boli i nevolje provodio, ali nas je opet sačuvao, te u tolikom broju sakupio...“ zatim se u broju 11 daje „Javna zahvalnost“ za skupljene priloge iz Baptist World Alliance (Baptističkoga svjetskog saveza) iz Londona, zatim iz Mačkovca za pomoć „braći i sestrama što su ljubezno osjećali s nama u našoj nesreći koja nas je usljed ognja zadesila i pritekli u pomoć s tako lijepim darom.. te iz Daruvara za pomoć našim sestrama preko Oceana, za njihov srdačan dar...“ Tematika žetve je zamjetna i u broju 8 iz 1929. godine, kada se donosi propovijed Vojvodini (Veliki Bečkerek⁴⁵). Ipak, nijedno od ovih izvješća ne daje direktno ukazivanje na Dan žetvene zahvale.

Međutim, u listopadu 1932. godine, u broju 10, objavljen je izvještaj koji potpisuje Vacek (Vinko)⁴⁶ i koji nedvojbeno ukazuje na prisutnost i proslavu Dana žetvene zahvale među baptistima:

Zagreb. 2. oktobra o.g. na krasan smo način proslavili dan desetogodišnjice mojeg dolaska u Jugoslaviju, što je na drugome mjestu ovog lista uvedeno. Rečeni nedjeljni dan, imali smo dan zahvalnosti za Božje milosrdje, i tom prilikom bilo je pred propovjedaonicom položeno voća i povrća i krasno iskličeno, što nam je sve pokazivalo obilnost Božjeg blagoslova kojim nas On svake godine obasiplje...Na svršetku podigli smo dragovoljni prinos, koji je namjenjen u pomoć bratu Hamaru i njegovoj djeci. (1932, 10)

Ovdje su vrlo jasno objavljeni svi elementi Dana žetvenih zahvala: datum i vrijeme održavanja (početak listopada), okićeni bogoslužni prostor, prigodna zahvalna propovijed, druženje zajednice i solidarnost prema potrebitima. Sve je ovo bilo prisutno i u Erntedankfestu njemačkih Evangelika premda je u slučaju baptista s hrvatskih prostora riječ o jakom češkome utjecaju.

Daruvar i okolica – područje na kojem je započeo baptistički pokret, ima vrlo brojnu češku manjinu⁴⁷. Česi su naseljavali hrvatska područja, kao i Nijemci, u 18. i 19. stoljeću. Sa sobom su donijeli i dva običaja vezana uz žetvu: prvi se zove *Obzinky* i održava se krajem kolovoza te početkom rujna. Riječ je više o nacionalnom (folklornom) festivalu kojim se obilježava završetak žetve. Tada se

45 Danas Zrenjanin u Banatu, koji je prije 1945. bio naseljen njemačkim evangelicima.

46 Vinko Vacek rođen je 1882. pokraj Daruvara. Kao ekonomski migrant, otišao je 1910. u Detroit, u SAD-u. Obratio se u češkoj baptističkoj crkvi pa je prešao u Srpsko-hrvatsku baptističku crkvu koja ga rukopolaže za službenika i podržava u povratku u domovinu. Djelovao je u Daruvaru i Zagrebu do smrti (Jambreč 2003, 49).

47 Danas se u gradu nalazi i sjedište Saveza Čeha za Hrvatsku (<http://www.savez-ceha-rh.hr/>), a dvije trećine Čeha u Hrvatskoj danas živi u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji (Tatalović 2005, 68).

snoplje žita ukrašava poljskim cvijećem i stavlja na kola ili na glavu djevojaka. Za vrijeme *Obzinaka* održavaju se plesovi i sijela na kojima se blaguje prigodna hrana i piće. Drugi je običaj *Posvícení*, i on ima vjersku simboliku vezanu prvenstveno uz rimokatoličku tradiciju. Taj se običaj proslavlja u čast raznih patrona (zaštitnika) gradova i mjesta, a u jesen se proslavlja kao npr. *Kirvaj*⁴⁸ u Slavoniji⁴⁹, uz procesije, hranu i narodno veselje. U Hrvatskoj se ovi festivali održavaju kao dio nacionalne češke (i slovačke) identifikacije.

Rani baptisti, osobito s područja Daruvara i okolice (Golubinjak, Končanica), napuštanjem tradicionalne vjere (rimokatoličke ili luteranske) nisu ostavili svoju nacionalnost te su nastavili sa svojim etničkim festivalima, dajući im veći vjerski naglasak i prilagođavajući ih svojem vjerničkome krugu. Ipak, u početnoj formaciji baptističke zajednice u Daruvaru većina je vjernika bila njemačkog porijekla, zatim Česi pa evangelizacijskim radom i Hrvati (Jambreč 2003, 45).

Nedvojbeno se u izvještaju u *Glasi evanđelja*, u zagrebačkoj baptističkoj crkvi 1932. godine vidi kontinuitet proslave žetvene zahvale pošto se je tom prigodom slavila desetogodišnjica. Dakle, Dan žetvenih zahvala bio je otpočetak prisutan u hrvatskom baptističkom pokretu, a zbog etničkog sastava, održavanje ovoga blagdana bilo je i samorazumljivo za rane baptiste, iako je imalo naglašeno vjersko (biblijsko-protestantsko) značenje.

Pentekostalci i *Dan žetvenih zahvala*

Hrvatski pentekostni pokret ima svoje izvorište u pijetističkom pokretu njemačkih evangelika u srijemskome mjestu Beškoj (Jambreč 2003, 100-101). Zajednica u Beškoj brojala je oko 400 članova. Pentekostni nauk vrlo se brzo proširio među njemačkim evangelicima u drugim dijelovima Slavonije i Srijema. S vremenom pokretu su se pridružile i druge etničke zajednice protestantske pozadine, poput Slovaka i Mađara. Tridesetih godina 20. stoljeća, kao rezultat evangelizacije, pokretu pristupa sve više Slavena (Hrvata i Srba). Pokret se u ranoj fazi zvao i duhovni – prema blagdanu Duhova (Pentekost, Šavuot).

Duhovni se pokret s vremenom razgranao na tri struje⁵⁰. Vjernici tih struja,

48 Riječ „kirvaj“ dolazi od rimokatoličkih običaja njemačkih naseljenika pod nazivom Kirchweih, što znači posvećenje.

49 Telefonski razgovori s Ivanom Vrbickim, tajnikom Saveza Čeha u Hrvatskoj, i pastorom Ladislavom Ružičkom, porijeklom iz daruvarskog kraja, 17. ožujka 2016.

50 Malokršteni su prihvatili pentekostni nauk o krštenju u Duhu Svetome, ali su zadržali praksu krštenja male djece iz Evangeličke crkve. Velikokršteni su tridesetih godina 20. stoljeća prihvatili nauku o krštenju odraslih, kao simbol novog rođenja i struju nogopranih, koji su u bogoštovnu praksu uveli pranje nogu prema Isusovu primjeru iz evanđelja (Iv 13).

zbog nemogućnosti registracije od strane vlasti (za razliku od baptista), do kraja Drugoga svjetskog rata nominalno su pripadali Njemačkoj evangeličkoj crkvi a. v.⁵¹ (Arapović 2003, 56). Duhovne su crkve objedinjavale dijelove evangeličkog pijetizma, pentekostne dinamike, liturgijske jednostavnosti, ali i izrazite konzervativnosti (Arapović 2003, 50). Obilježavali su važnije kršćanske blagdane s posebnim naglaskom na Pedeseticu.

O blagdanima imamo izvorišta i u dva pentekostna časopisa koja su izlazila do Drugoga svjetskoga rata u Vinkovcima⁵²: *Entscheidung für Christus und sein Wort*, glasilo malokrštenih pentekostalaca na njemačkom jeziku, i *Putu spasenja*, glasilo tzv. velikokrštenih pentekostalaca. Uvidom u te časopise⁵³ nema naslova pa ni naznaka o obilježavanju *Dana žetvenih zahvala*. Odgovor na to može biti – da su obje novine bile usmjerene na evangelizaciju, a manje na izvještaje, ili da su, kao evangelici, Nijemci nastavili prisustvovati proslavama *Erntedankfesta*, što nije u časopisima bilo potrebno isticati. Ipak, tradicija se *Dana žetvenih zahvala* nije izgubila, što ćemo vidjeti u nastavku.

Nakon Drugoga svjetskog rata

Drugi svjetski rat donio je i protestantskim crkvama i vjernicima novih pokreta mnoge gubitke. Većina njemačke narodne zajednice, a među njima i velik broj evangelika i pentekostalaca, morali su snositi nepravednu kolektivnu krivnju njemačkog naroda. Vjernici s područja Slavonije, Srijema, Vojvodine i Bosne zatvarani su, raspršeni i deportirani za Njemačku ili Austriju (Boisset 1999, 192-193). Paradoksalno je što su preostale pentekostne zajednice nakon toga, prvi put dobile legalno pravo djelovanja i pravnu osobnost u novoj (komunističkoj) državi.

Bio je ovo trenutak kada se očekivalo da bi, zbog promjene etničkog sastava vjernika u crkvama i preustroja zajednica⁵⁴, tradicija obilježavanja žetvenih zahvala mogla potpuno nestati. Međutim, uvidom u nekoliko izvora razvidno je kako do toga naposljetku ipak nije došlo.

51 Zbog toga su čak i *velikokršteni* krštavali svoju djecu u Evangeličkoj crkvi. Bez toga nije postojala mogućnost službenog vjenčanja ili pokopa.

52 Vinkovci, točnije vinkovačko Novo selo (Neudorf), jedno je od najvažnijih središta njemačkih evangelika. U njemu je poslije Prvoga svjetskog rata održana i ova neformalna sinoda protestantskih crkava s područja Kraljevine SHS (Wild 1980, 72).

53 NSK Put Spasenja: 87 361 i Entscheidung.

54 U novi Savez Kristove duhovne crkve ušle su slovenske zajednice iz Prekomurja, gdje nije postojala tradicija *Erntedanka*, razgovor s Esterom Ūllen, siječanj 2016.

Poslijeratni izvori

Nakon stanke od desetak godina, zbog ratnih i poslijeratnih događaja, pedesetih godina dolazi do obnove i konsolidacije pentekostnih denominacija. Na temelju odluke sabora Kristove pentekostne crkve u Jugoslaviji, pristupilo se ponovno i izdavačkom radu te se u ožujku 1957. pokreće mjesečnik *Riječ Božja* (Jambrek 2003, 146). Mjesečnik, poznatiji i kao *Okružnica*, pisana strojopisno na A4 formatu papira, u Veščici u Prekomurju, umnažala se u KPC Osijek (Zadarska 19) pod uredništvom Dragutina Volfa. Okružnica je sadržavala većinom propovijedi i nešto manje izvješća i plan čitanja Biblije. Zbog nedostatka sredstava, okružnica je bila skromno uređena, ali povijesno potpuno relevantan izvor.

Za ovo istraživanje važni su brojevi koji su izlazili u jesen, tj. u vrijeme kada se povijesno održavao *Erntedankfest*. U jednom od sačuvanih brojeva⁵⁵ iz listopada 1959. godine, koji broji dvanaest stranica i šest naslova, stoje i dva naslova: *Dan zahvalnosti* i *Budite zahvalni*. Prvi je prijevod D. V., a drugog je napisao nepoznati autor pod nazivom „O“. Tekstovi govore o potrebi stalne zahvalnosti Bogu, a ne samo jedan dan u godini, te odgovaraju na pitanja: kako, gdje, kad i zašto zahvaljivati? Ovdje je zanimljiva refleksija iz prvog teksta: *Ne samo jedan dan u godini*. Takav je izričaj tipičan za rani pentekostalizam, kao obnoviteljski vjerski pokret, gdje se na kritički način osvrće na formaliziranu religioznost kojoj nedostaje pravoga pobožnog sadržaja. Sličnim tekstovima autori su pratili i druge blagdane, ali važno je primijetiti da je *Dan žetvene zahvalnosti* bio (i ostao) zastupljen i u poslijeratno vrijeme te da je bio ishodišna točka članaka u listopadu.

Drugi izvor daju nam svjedočanstva fotografija iz poslijeratnog vremena. Jedna od poznatijih poslijeratnih fotografija objavljena je u knjizi Stanka Jambreka *Crkve reformacijske baštine* na 123. stranici (Jambrek 2003, 123) i na službenoj web-stranici Evandeoske pentekostne crkve, na mjestu u kojem se govori o povijesti Evandeoske pentekostne crkve u Hrvatskoj (www.epc.hr/hr/povijest/povijest/). Fotografija prikazuje zajednicu vjernika (oko stotinjak) ispred tada unajmljene sinagoge u Donjem Gradu u Osijeku. Ispod fotografije piše: „Osijek – *Žetvena zahvala* 28. 8. 1955.“, i malim slovima „Foto Bučar“. Ovo je vizualno svjedočanstvo dokaz da su *Žetvene zahvale* nastavile biti važan događaj i među pentekostnim vjernicima nakon rata. Radi se, dakle o organiziranome velikom okupljanju vjernika, a zasigurno je da su se tijekom okupljanja prakticirali svi poznati elementi *Erntedanka* – bogoslužje, zajedništvo vjernika, ukrašavanje crkve itd. Ono što nije potpuno i egzaktno podudarno jest datum održavanja, kao što je to bilo u evangeličkoj tradiciji.

Treći važan izvor nalazimo u govornoj povijesti. Kroz mnoga usmena svje-

55 Arhiviran i vlasništvo EPC „Radosna vijest“ u Zagrebu.

dočanstva vjernika pentekostnih crkava zamjetan je kontinuitet održavanja *Dana žetvenih zahvala*, većinom među crkvama u Slavoniji, ali i u Zagrebu. Tradicija se i danas održava u spomenutoj osječkoj Sinagogi početkom listopada i u EPC „Radosna vijest“ u Zagrebu, kao i u EPC Krista Kralja u Rijeci⁵⁶.

Osvrt na druge zajednice u Hrvatskoj

Dan žetvenih zahvala prisutan je, osim u Evanđeoskoj pentekostnoj i baptističkoj crkvi, i nadalje u Evangeličkoj (luteranskoj) crkvi⁵⁷ u Hrvatskoj, ali ne i među reformiranim crkvama⁵⁸. Crkva Božja⁵⁹ također ne održava ovaj običaj dok neke Kristove crkve (Varaždin) neformalno drže dan vezan uz američki Dan zahvalnosti – zadnjeg četvrtka u mjesecu studenome. Rimokatolička crkva u Hrvatskoj također nema *Dana žetvene zahvale*, što je vidljivo iz *Malog liturgijskog leksikona*, prijevoda s njemačkog, i autora Ruperta Bergera u izdanju katoličkog nakladnika Kršćanske sadašnjosti 1993. godine. U leksikonu su neke njemačke natuknice namjerno ispuštene, a u prevoditeljevim napomenama naveden je razlog. Neki su termini vezani uz evangeličko područje, poput *Buss und Bettag*, Dana pokore i molitve ili *Abendmahl*, tj. Gospodnje večere, koja se liturgijski razlikuje od katoličke Euharistije. Tu se spominje i *Erntendank*, odnosno Dan žetvene zahvale. Kao razlog ispuštanja ove natuknice, navedeno je kako je to „*kod nas premalo uhodano*“. Prema tomu, za razliku od njemačkih katolika koji su preuzeli i modificirali ovaj evangelički blagdan⁶⁰, u Hrvatskoj on nije nikada zaživio. Postoje neke manifestacije novijeg datuma, poput Dana kruha, koji imaju sličnosti sa *žetvenim zahvalama*. Također, još u središnjoj Hrvatskoj postoji i manifestacija *žetvenih zahvala* u organizaciji češke nacionalne manjine u Bjelovaru. Ovaj je primjer za neko daljnje etnografsko-povijesno istraživanje.

Zaključak

Prema definiciji *Leksikona evanđeoskog kršćanstva*: Crkve reformacijske baštine su samostalne i neovisne crkve koje su od Lutherovog protestantizma prihvatile

56 Intervjui s pastorima: Damirom Špoljarićem (Osijek), Ivicom Glavačkom (Zagreb) i Milanom Špoljarićem (Rijeka).

57 Razgovor sa župnikom Evangeličke crkve Krista Kralja u Zagrebu, Moranom Rajkovićem.

58 Razgovor s dr. Jasminom Milićem, biskupom Protestantske reformirane kršćanske crkve.

59 Osobni razgovor s biskupom u mirovini Josipom Jendričkom (Crkva Božja), siječanj 2016.

60 Valja napomenuti da su i drugi danas općeprihvaćeni simboli, poput kićenja jelke za Božić i adventskog vijenca sa svijećama došli iz njemačke evangeličke tradicije (Šaško 2005, 440).

da su jedino Pismo, milost i vjera (3 Sola-e) temelji čovjekova odnosa s Bogom, a od radikalne tradicije reformacije baštine nauk o učenishtvu, uvjerenje da čovjek mora vjerovati da bi se onda krstio te svijest o navještanju evanđelja itd. (Jambrek 2007, 92).

Osim temelja vjerovanja, Crkve reformacijske baštine (ili evanđeoske crkve) preuzele su od tradicionalnog protestantizma i neke tradicije poput *Dana žetvenih zahvala*. Ovaj običaj utvrdio se u starijim pentekostnim i baptističkim crkvama koje krajem rujna ili početkom listopada organiziraju prigodno okupljanje i bogoslužje u okićenim bogoslužnim prostorima. Ova tradicija ukazuje na reformacijsku baštinu crkava (što je i pridjevni službeni naziv u službenom protokolu pri sklapanju Ugovora od zajedničkog interesa s Vladom Republike Hrvatske), ukorijenjenost u biblijsku povijest i povezanost kršćanstva sa židovstvom, osobito s blagdanom *Sukkota* (sjenica), etničko porijeklo pionira ovih crkava.

Osim toga, *žetvene zahvale* odlična su prigoda da se i današnjim vjernicima prenese biblijska poruka zahvalnosti Bogu i međusobne kršćanske solidarnosti. Premda je žetva sve manje zastupljena među urbanim i novijim crkvama, i dalje nosi važnu biblijsku alegoriju evangelizacije i ponovnog Kristova dolaska. Stoga bi se ovaj lijepi običaj trebao obnoviti i osuvremeniti u svrhu pronosjenja bezvremenske biblijske poruke zahvalnosti, duhovne simbolike, poštovanja za djelatnike iz prošlosti i ne manje važne obnove međusobne solidarnosti među vjernicima.

Literatura

- Alexander, Pat i David. 1989. *Biblijski priručnik-mala enciklopedija*. Zagreb. Kršćanska sadašnjost i Grafički zavod Hrvatske.
- Arapović, Borislav. 2003. *Njihovim tragom*. Osijek. Izvori.
- Berger, Rupert. 1993. *Mali liturgijski leksikon*. Zagreb. Kršćanska sadašnjost
- Beyhl, Philipp. 2007. *Erntedank – ein mögliches Fest, Inauguraldissertation*. Heidelberg. Ruprecht Karl Universität
- Bowker, John ur. 2005. *Oxford Consise Dictionary of World Religions*. Oxford - New York. Oxford University Press
- Cairns E. Earle. 1996. *Christianity Through Centuries*. Grand Rapids. Zondervan
- Boisset, Jean. 1999. *Protestantizam*. Zagreb. Kršćanska sadašnjost.
- Dautermann, Peter i Matija Baumgärtner. 1936-1941. *Put spasenja-kršćanski mjesečni glasnik*. Vinkovci - Novi Sad. Građanska tiskara, štamparija Far-kaš i Dürbeck.
- Geiger, Vladimir. 1997. *Nestanak Folksdojčera*. Zagreb. Nova stvarnost.
- Gross, Mirjana. 1985. *Počeci moderne Hrvatske*. Zagreb. Globus.

- Gonzalez, L. Justo. 1984. *The Story of Christianity I*. New York. Harper Colins Publishers.
- Jambrek, Stanko. 2003. *Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj*. Zagreb. Bogoslovni institut.
- Jambrek, Stanko ur. 2007. *Leksikon evanđeoskog kršćanstva*. Zagreb. Bogoslovni institut i Prometej.
- Jambrek, Stanko. 2013. *Reformacija na hrvatskim zemljama u europskom kontekstu*. Zagreb, Biblijski institut i Srednja Europa
- Kushner, S. Harold. 1997. *Živjeti - kako žive i misle Židovi*. Zagreb. Nakladni zavod Globus.
- Kuzmič, Peter. 1983. *Vuk-Daničićevo Sveto pismo i biblijska društva na južnoslavenskom tlu u XIX. stoljeću*. Zagreb. Kršćanska sadašnjost.
- Lebherz Heinrich. 1934. *Kirche und Volk-Evangelisches Gemeindeblatt für Jugoslawien*. Sombor. Deutsche Evangelische Kircke a.V in Jugoslawien.
- Marinović Bobinac, Ankica i Dinka Marinović Jerolimov. 2008. *Vjerske zajednice u Hrvatskoj*. Zagreb. Udruga za vjersku slobodu u RH i Prometej.
- Merkle, Matthias. 1973. *Hirte und Märtyrer: Lebensbild d. Landesbischofs d. Dt.-Evang. Landeskirche in Jugoslawien D. Dr. Philipp Popp; 23. März 1893. – 29. Juni 1945*. Selbstverlag. Heilbronn-Böckingen.
- Rebić, Adalbert. 2006. *Mali religijski rječnik*. Zagreb. Kršćanska sadašnjost.
- Rebić, Adalbert. 2007. *Odnos između Židova i kršćana kroz povijest*. Zagreb. Kršćanska sadašnjost.
- Rometsch, Matthias. 1990. *Die Deutsche Evangelisch Christliche Kirche im Unabhängigen Staat Kroatien 194.1-1944*. Wiesbaden Rolland Vetter.
- Richembergh Beus, Goran. 2010. *Nijemci i Austrijanci i Hrvati 1*. Sarajevo. Synopsis.
- Šamšalović, Gustav. 1971. *Njemačko-hrvatski rječnik*. Zagreb. Zora.
- Šaško, Ivan. 2005. *Liturgijski simbolički govor*. Zagreb. Glas Koncila.
- Tatalović, Siniša. 2005. *Nacionalne manjine u Hrvatskoj*. Split. Stina.
- Vacek, Vinko ur. 1929-1939. *Glas Evandjelja*. Daruvar - Zagreb. Naklada Josip Baluban.
- Vamosh Feinberg, Miriam. 2005. *Biblijska gozba - kako se jelo u biblijsko doba*. Zagreb. Steppress.
- Volf, Drago, ur. 1959. *Riječ Božja - mjesečna okružnica*. Murska Sobota - Osijek. Kristova Pentekostna Crkva u FNRJ.
- Weber, Max. 1989. *Protestantska etika i duh kapitalizma*. Sarajevo. Veselin Masleša.

Župančić, Vatroslav. 2012. Entscheidung Für Christus und sein Wort (1938-1941): Analiza prvoga pentekostnog časopisa na njemačkom jeziku u Hrvatskoj. *Kairos: Evandeoski teološki časopis* VI (2012), 2, 269-306.

Vatroslav Župančić

Harvest Thanksgiving Day in Evangelical churches in Croatia

Abstract

The article explores the custom of Thanksgiving Day in Evangelical churches in Croatia. The first section attempts to find a biblical basis for celebrating this feast. Then we move on to exploring church history in general, in a search for similar traditions and sources of Harvest Thanksgiving. Finally, we use various written and oral sources to explore the Harvest Thanksgiving celebration in Croatian lands.

Key words: harvest, thanksgiving, celebration, Bible, church, Erntedankfest, Evangelical churches